
Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi Library, Archive and Museum Research Journal

e-ISSN: 2718-0832

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1 (2023), 117-131

<http://dx.doi.org/10.29228/lamre.67984>

Derleme – Review

Geliş Tarihi / Received: 20.11.2022 Kabul Tarihi Accepted: 06.01.2023

Sovyetler Birliği'nde Kitap Yasakları Özelinde Sansür Uygulamaları

Censorship Practices Specific to Book Bans in the Soviet Union

Ozan KIRTAY*

ÖZET

Bu makale, Sovyetler Birliği döneminde kurulan 'Glavlit' adı verilen sansür biriminin işleyiş biçimini ve bu birimin kitaplar üzerindeki uygulamalarını, ele almaktadır. Bu uygulamalar arasında, basım öncesi metinlere yapılan müdahaleler ve eserlerin basımının engellenmesi, bulunmaktadır. Çalışmada bu dönemde yayımlanmasının önüne geçilen kitaplar üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu kitapların hangi gerekçelerle yasaklandığı incelenmiştir. Yasakların ilgi çekmesi nedeniyle, insanlar üzerinde ters etki oluşturması ise 'Streisand Etkisi' kavramıyla açıklanmıştır. Bu çalışmada sansürün dünya tarihi boyunca Antik Yunan medeniyetinden başlayarak günümüze kadar ulaşan bir kavram olduğu görülmektedir. Bu nedenle sansürün her zaman var olduğu vurgulanarak, Sovyetler Birliği'nde kitaplar üzerinde uygulanan sansürün boyutları ve nicelikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada Sovyetler Birliği'nde sansür uygulamalarından bahsedilirken, bu ülkenin zengin kütüphane dermelerine sahip olduğu hususu ise atlanmamıştır. Sansür kavramı psikoloji bilim dalı ile yakın ilişkilidir. Bu nedenle makalede 'İnsan niçin sansür uygular?' ve 'Sansürün altında yatan gerekçeler nelerdir?' gibi soruların cevapları da anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları arasında ise Türkiye'de bu konu üzerinde daha önce yapılan araştırmaların yetersiz olması bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Sansür, Kitap Yasakları, Streisand Etkisi, Kütüphane

---

*Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, ozankirtay@hotmail.com

ABSTRACT

The present article deals with the functioning of the censorship unit called “Glavlit”, which was established in the Soviet Union period, and the practices of this unit on books. Among these practices were the interventions to texts before they were printed and the prevention of the publication of works. The books that were prevented from being published in this period were emphasized in the current study. The reasons why these books were banned were also examined. The fact that the bans had negative impacts on people because of their attraction was explained by the “Streisand Effect” concept. In this study, it was found that censorship is a concept that has reached our present day, starting from the Ancient Greek civilization throughout world history. Therefore, it was tried to understand the dimensions and quantities of censorship applied to books in the Soviet Union by emphasizing that censorship has always existed. When the censorship practices in the Soviet Union were mentioned in the study, it was not overlooked that this country had rich library collections. The censorship concept is closely related to the discipline of psychology. For this reason, the answers to questions such as “Why does man practice censorship?” and “What are the underlying reasons for censorship?” were tried to be understood in the article. Among the limitations of the study was the inadequacy of previous studies on this subject in Turkey.

Keywords: Soviet Union, Censorship, Book Bans, Streisand Effect, Library

GİRİŞ

Kitaplar bireylerin düşünme becerilerini arttırmaktadır ve bilgi dünyalarını genişletmektedir. Aynı zamanda kitaplar sayesinde insanların, içinde buldukları toplumsal, siyasal ve ekonomik durumlar hakkında farkındalık düzeyleri gelişmektedir. Farkındalık düzeyi gelişen kişi, yaşadığı yer ile başka insanların yaşadığı yerleri karşılaştırma yapabilme gücünü kazanır. Kitapların bu işlevleri ise yeni kurulan Sovyetler Birliği devletinde endişe oluşturmuştur. Çünkü bu ülke aynı zamanda devlet yönetiminde dünya tarihinde ilk kez uygulanan bir ideolojiyi benimsemiştir. Sovyetler Birliği bu nedenle farklı düşünen kişilerin başkalarını etkilemesinden duyduğu kaygı gerekçesiyle kitaplar üzerinde çeşitli sansür uygulamaları gerçekleştirmiştir.

“Sansür kimi zaman edebiyatta, kimi zaman basında günümüzde ise internet gibi çeşitli mecralarda kendisini gösterir olmuştur. Edebiyat sahasında sansürün daha çok devletin ve toplumun gözettiği kaidelere aykırı durumlar yaşanması nedeniyle belirli bir mekanizma tarafından uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda devlete karşı olumsuz söylemler, toplum nezdinde ahlaki görülmeyen durumlar, cinsel ve müstehcen ifadeler gibi unsurlar edebi eserlerin sansüre uğramasının başlıca nedenleri arasında zikredilebilir” (Gökgöz, 2021, s.120). Bu durum sansürün toplumsal ve siyasal nedenleri arasında gösterilebilir. Sansür insanlık tarihi boyunca her zaman var olmuştur. Çünkü insanın Antik dönemde doğayı ve yine insanı anlama çabasında duyduğu endişe, bireyin kendine çekilmesine veya öteki olarak düşündüğü kitleye/kimseye karşı arasına mesafe koymasına, kendi dışında bir başkası yokmuş gibi davranmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla sansür kavramı insan psikolojisi terimiyle iç içe geçmiştir. Bu nedenle sansürün hem uygulayan hem de uygulanan bireyler üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Bu çalışmada Sovyetler Birliği döneminde kitaplar üzerindeki sansür uygulamaları ele alınmıştır. Ancak konuya tarafsız bir bakış açısıyla bakabilmek için; Sovyetler Birliği’ndeki kütüphane sayıları ve bu kütüphanelerdeki

derme sayıları hakkında da bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. Çünkü kütüphaneler bir ülkenin vatandaşlarının okuma alışkanlığı kazanmasında ve bilgi dünyalarını zenginleştirmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Sovyetler Birliği'nin kütüphanelere gereken önemi verip vermediği bu araştırmada ayrıca anlaşılmaya çalışılmıştır. Sovyetler Birliği'nde kitaplar üzerinde sansür uygulamalarını ve kitap yasaklarını anlayabilmek için öncelikle sansürün tarihteki ilk örnekleri bilinmelidir. Ardından sansürün psikolojik kökenleri hususunda bir altyapı oluşturulup, Sovyetler Birliği tarihi hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

SANSÜR VE SANSÜRÜN İLK ÖRNEKLERİ

Sansür kavramı birçok bilim dalı içerisinde sıklıkla karşılaştığımız bir terimdir. Bu terimin daha iyi anlaşılması için ise düşünce özgürlüğü ve bireyin bilgi edinme özgürlüğü kavramlarına açıklık getirmek gerekmektedir. Türk Dil Kurumu düşünce özgürlüğünü, “düşüncenin dış baskı ve yasaklarla sınırlandırılmaması, fikir hürriyeti” (TDK, 2022) biçiminde açıklamaktadır. Bilgi edinme özgürlüğü ise düşünce özgürlüğünü oluşturan alt boyutlardan biridir. “Çünkü düşünce özgürlüğünün içerisinde hem başkalarının görüşlerine özgürce erişebilme, hem de kendi görüşlerini yayabilme becerileri bulunmaktadır. Bu nedenle düşünce özgürlüğünün temeli bilgi edinme özgürlüğüdür” (Çelik, Tonta, 1996, s.2). Düşünce özgürlüğü ve bilgi edinme özgürlüğü iç içe geçmiş kavramlardır. Bu kavramları anlayabilmemiz için düşünce özgürlüğünü oluşturan adımları incelememiz gerekmektedir. “Düşünce özgürlüğünün ilk adımı bilgi kaynağına, ikinci adımı düşünceyi oluşturup, olgunlaştıran insanın düşünme yetisine, son adımı ise bu düşüncenin bir biçimde ifade edilmesine bağlıdır. Buna göre, düşünce özgürlüğünün iki temel yaklaşımı; insanın iç özgürlüğü ve düşünceyi ifade edebilmesidir. Burada düşünceyi destekleyip geliştiren, güçlendiren bilgi kaynağına ulaşabilmek, yani bireyin bilgi edinme özgürlüğü yaklaşımı atlanmış görünmektedir. Bireyin bilgi edinme özgürlüğünün; düşünce özgürlüğünün temel dayanaklarından biri olduğu unutulmamalıdır. Bu özgürlüğün kısıtlandığı, bu özgürlük kanalının kesildiği yerde sansür çıkar karşımıza” (Keseroğlu, 1996, s.15-16). “Sansür sözcüğü ‘hüküm vermek’ ya da ‘fikir edinmek’ anlamındaki Latince ‘cencere’ kelimesinden türemiştir” (Taş, 2018, s.214). Bu terimin ortaya çıkabilmesi için ise bir otorite tarafından bireyin vermek istediği iletinin yasaklanması veya kısıtlanması gerekmektedir. “Sansür kitapların, gazetelerin, dergilerin, süreli yayınların, radyo ve televizyonun, filmin veya sinemanın, internetin, ifade özgürlüğünün ve her türlü yayının devlete bağlı olan bir denetim mekanizmasının izni ile yayımlanması, yayımlanmaması veya kullanıma açık olma durumudur. Milattan önceden itibaren tarih boyunca sansür olgusu her zaman insanoğlunun gündeminde olan bir durumdur. Sansür üzerinden denetim mekanizması devlete veya topluma dair sakıncalı gördüğu şeyler üzerinde tahakküm kurar. Burada da hem toplumun hem de devletin faydasını gözetir. Sansür medya sahasında olduğu gibi edebiyat sahasında da kendisini gösterebilir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinden en geri kalmış ülkelere kadar sansür her zaman varlığını göstermiştir. Ancak ağır sansürün uygulandığı ülkelere bakıldığında bu ülkelerin insan hakları açısından gelişmiş olmayan ülkeler olduğu görülür” (Gökgöz, 2021, s.112). Sansürün ilk ortaya çıktığı yerlerden biri Antik Yunan'dır. Aynı zamanda Antik

Yunan medeniyetinin dünya tarihinde demokrasinin gelişim gösterdiği yerlerden biri olarak bilinmesi dikkat çekicidir. “Bu dönemde kölelerin ve yabancıların fikir ve görüşlerini ifade etme hakları yoktu. Bir Yunanlı ise kendi meclisinde görüş ve düşüncelerini herhangi bir engel ya da yaptırımla karşılaşmadan dile getirebilmekteydi. Aynı zamanda bu çağda konuşmayı sınırlayan birtakım kanunlar bulunmaktaydı. Bu kanunlar bir kişinin konumunu ve adını iftiralara karşı korumak amacıyla çıkartılmıştı. Birçok kişi, bu konuda kendisine tanınan sınırı aştığı için ülke dışına sürgün edilmiştir ve yine birçoğunun yaptıkları toplatılıp yakılmıştır.” (Çelik, 2005, s.10-11). Antik Yunanistan’da fikirleri yönetim tarafından uygun görülmez baskıya maruz kalan ve düşüncelerinin yayılması engellenmeye çalışılan Aristophanes tarihte sansüre uğrayan bireylerin ilk örneklerinden biri olarak sayılabilir. Aristophanes’in ‘Lysistrata’ adlı oyunu geleneksel kadın rollerinin dışına çıkılmasından dolayı sansüre uğramıştır. Bu oyun aynı zamanda ilk savaş karşıtı eserlerden biridir. “Savaş ve kadının toplumdaki yerinin komik bir dille anlatıldığı Lysistrata’da kocalarının sürekli savaşmasından bıkip usanan, Atina ve Sparta arasında yirmi yıldır sürmekte olan Peloponez savaşında eşlerini kaybetmeye dayanamayan kadınlar bu duruma seyirci kalmak yerine olanlara başkaldırma ve Akropolis’i işgal etme kararı alırlar. Oyun Atinalı Lysistrata’nın Atina, Sparta ve diğer bölgelerdeki kadınları politik duruma müdahale etmek ve erkeklerin savaşı sonlandırmasını sağlamak adına cinsel greve çağırmasıyla açılır. İlk sahnede kocalarının kendilerine yaklaşmasına izin vermeme kararı alan kadınlar, daha sonra savaşın sürdürülmesi için gerekli paranın saklandığı Akropolis’i ele geçirirler. Yani erkeğin savaşmak için tatmin etmesi gereken cinsel dürtülerini ve paraya olan ihtiyaçlarını karşılamalarına izin verilmez, böylece erkeklerin savaşmaktan vazgeçmeleri sağlanmaya çalışılır” (Aygan, 2017, s.855). “Oyun savaşı durdurmak gibi son derece olumlu bir amaca hizmet etse bile, oyunda kadınların geleneksel eş rolünün dışına çıkmaları uygun karşılanmamıştı. Çünkü böyle bir davranış, toplumun oturmuş yapısına ve uzun yılların birikimi olarak ayakta kalan geleneklerine ciddi boyutlarda zarar verebilirdi. Bu konuda daha da dikkat çekici olan, Amerika’da bu oyunun üzerindeki 12 yasağın 1930 yılına kadar kaldırılmamasıdır. Oyunun yazarı olan Aristophanes ise, daha sonra dinsiz olduğu ve gençlerin ahlakını bozduğu gerekçesiyle idamla cezalandırılmıştır” (Çelik, 2005, s.11-12). Dini, ahlaki ve siyasi fikirlerinden dolayı gençleri yozlaştırmakla suçlanan ve idama mahkum edilen Sokrates ise yine sansüre uğrayan Antik Çağ filozoflarından biridir. Antik Yunanistan’ın önemli filozoflarından biri olan Platon ise sanata sansür uygulamıştır. Bunun nedenleri tanrılarla ilgili yalan haberlerin önüne geçmek istemesi ve devlet düzenini korumak arzusuuydu. “Ona göre insanların mutluluğu ancak akıllı temel alan bir devlet ile sağlanabilir. Ancak bu akıl devleti ahlak temelli bir akıl devleti olmalıdır. Yalnızca böyle bir devlet ideal devlet olacaktır. Ahlak temelinde yükselen bu yapının da en büyük görevi insanları eğitmektir. Dolayısıyla yapı içerisindeki her bir alanın denetlenmesi gerekmektedir. Bu yüzden Platon bu alanlardan biri olan sanatı da titizlikle ele alır. Onun sanata uyguladığı sansür en temelde bu düşüncelerinden kaynaklanmaktadır” (Güneş, 2021, s.73). Eski Yunan Medeniyeti’nde olduğu gibi Roma İmparatorluğu’nda da sansür uygulanmaktaydı. “Yazdıklarından ötürü cezaya çarptırılanlardan biri olan şair Naevius, bir tiyatro gösterisinde devlet görevlileri ve yetkilileriyle alay ettiği ve onları küçük düşürdüğü iddiasıyla suçlanmıştı. Hapse atılan bu şair, daha fazla eziyet ve ceza çekmemesi için

daha sonra Roma'yı terk etmeye zorlanmıştı. Ayrıca Romalı şairler Ovid ve Juvenal da bu gibi nedenlerden ötürü sürgün edilmiş, kışkırtıcı ve küfürlü yazılar yazanlar da cezalandırılmıştı. Örneğin Ovid'in *Art of Love* adlı üç bölümlük şiiri, kadın ve erkekleri cinselliğe teşvik ettiği ve cinsel mesajlar içerdiği iddiasıyla yasaklanmıştı." (Çelik, 2005, s.15). Sansür Antik Çağ'dan günümüze kadar çeşitli ülkelerde ve çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Ancak bu bölümde sansürün ilk uygulanış evrelerinden bahsedilmiştir. Konunun derinliğinin geniş kapsamlı olmasından kaynaklı sansürün tarihçesinin hepsinden bahsetmek mümkün değildir.

SANSÜRÜN NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Sansürün bireysel, toplumsal ve siyasal nedenleri bulunmaktadır. Sansürün bireysel nedenleri incelenirken insanın doğasını anlamak gerekmektedir. İnsan doğası gereği benmerkezci bir yapıya sahiptir. Benmerkezcilik düzeyi ise kişiden kişiye değişmektedir. Bazı insanlarda benmerkezcilik seviyesinin ileri boyutlarda olması, bu insanların eleştiriye tamamen kapalı olmasına ve en iyi düşünme, karar alma becerilerinin kendilerinde bulunduğu inanmalarına yol açmaktadır. Bu durum psikolojide narsizm terimi ile adlandırılabilir. "Narsizm terimi Narsisus ismindeki mitolojik bir karakterden gelmektedir. Buna göre Narsisus, nehir tanrısı Sefisus'un oğludur. Suda gördüğü kendi yansımasına aşık olur ve suya düşerek boğulur" (Topgül, 2018, s.33). Bu durumdan da anlaşılabilir gibi narsizm insanın kendini aşırı beğenmesidir. Örneğin bir iş yerinde bulunan yöneticinin aşırı benmerkezci olması, kararları kendisinin almasına ve çalışanlarının ürettiği eserleri beğenmeyerek bu eserlere sansür uygulamasına yol açabilir. Sansürü uygulayan bireylerin veya kurumların sansürü uygulama nedenleri bulunmaktadır. Ancak sansürün, sansüre uğrayan bireyler üzerinde de etkileri görülmektedir. Ünlü ABD'li oyuncu Barbra Streisand'ın başından geçmiş bir olay, psikoloji terminolojisine katkıda bulunarak yeni bir kavram ortaya çıkarmıştır. Streisand, kıyı erozyonu ile ilgili çalışmalar yapan bir fotoğrafçının çektiği bir fotoğrafın, evinin görüldüğü gerekçesiyle kaldırılması için dava açmıştır. "Barbra Streisand'ın, evinin halka açık bir web sitesinde çevrimiçi olarak görüntülenmesini kısıtlama girişimi, paradoksal bir etki yaratarak, evinin çok daha fazla görüntülenmesine yol açtı. Böylece, ters etki yaratan sansür girişimlerine '*Streisand etkisi*' adı verildi. Streisand etkisinin dinamiklerini daha iyi anlamak için, sansürcülerin eylemlerinden kaynaklanan tepkiyi azaltmak için kullandıkları beş tekniği incelemek gerekmektedir: Bunlar; a) sansürün varlığını gizlemek; b) sansürün hedeflerini değersizleştirmek; c) yalan söyleyerek, sonuçları en aza indirerek, başkalarını suçlayarak ve iyi niyet çerçevesi kullanarak eylemleri yeniden yorumlamak; d) adalet görüntüsü vermek için resmi kanalları kullanmak; e) rakiplerin gözünü korkutmak şeklindedir. Bu çerçevede Streisand etkisi, tepkiyi azaltmak için kullanılan yöntemlerin başarılı olamadığı sansür girişimlerinin özel bir sonucu olarak anlaşılabilir" (Jansen, Martin, 2015, s.656). Streisand etkisinin edebi eserler üzerindeki yansımasını anlamak için, yasaklanan eserlerle ilgili Gökgöz'ün şu ifadelerini incelemek gerekmektedir: "Geçen zamanla birlikte hem siyasi otoritenin hem de toplumsal şartların değişmesi ile yasaklanan eserlerin basılması gündeme taşınır olmuş ve bu durum bir şekilde aşılmıştır. Ancak tespit edilen bir durum vardır ki yasaklanan

eserlerin her zaman daha dikkat çektiği ve daha fazla satış rakamlarına ulaştığıdır. Ancak bu durum ilgili eserin beraberinde getirdiği olumsuz algıyı ne yazık ki ortadan kaldırmamaktadır” (Gökgöz, 2021, s.120).

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ

Sovyetler Birliği dönemi insanlık tarihinde siyasal ve toplumsal açılardan önemli bir dönüm yeridir. Çünkü bu dönem dünya tarihinde kurulan ilk sosyalist devletin başlangıç noktasıdır. 1917 yılında ekim devrimi ile birlikte Çarlık Rusya’sı yıkılmış ve yerine Sovyetler Birliği kurulmuştur. Bu sürecin gerçekleşmesinde ekonomik ve toplumsal koşulların etkisi büyüktür. “Sovyetler Birliği’nin kuruluşunda iki önemli yıl vardır. 1905 ve 1917. 1905; Çar’a karşı ayaklanan halk isyanları sonucunda Çar’ın anayasal monarşiye geçerek *duma* adı verilen yasama meclisini kurduğu tarihtir. 1917 ise Çar’ın tahttan indirilerek geçici hükümetin kurulduğu, ardından sosyalist devrimin gerçekleştirildiği yıldır”. (Armaoğlu, 2019: Uçarol, 2014). 1917 Ekim devrimi¹ için Sovyetler Birliği’nin kurulmasına yol açan olay denilebilir. Çünkü bu devrimden sonra Rus iç savaşı başlamıştır. Bolşevikler iktidarlarının meşruiyetini sağlayabilmek için öncelikle çoğunluğu monarşi yanlısı olan beyaz ordu ile mücadele etmiştir. Ardından ise Sovyetler Birliği devletin kurulması için Çarlık Rusya’dan bağımsızlıklarını ilan eden diğer ülkelerle mücadele etmişlerdir. “1922 yılının Aralık ayında Rusyaya, Bolşevikler tarafından işgal edilmiş eski Çarlık toprakları olan Ukrayna, Belarusya, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin katılmasıyla birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ilan edilmiştir” (Akgün, Abbasov, 2020, s.15).

Sovyetler Birliği dönemi kurulduğu tarihten itibaren dünyayı siyasi, toplumsal ve ekonomik açılardan etkilemiştir. Bu dönemde dünya tarihinde büyük gelişmeler ve olaylar yaşanmıştır. Bunların en önemlileri İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaştır. Aynı zamanda bu dönemde literatüre Nato, Varşova Paktı gibi uluslararası ilişkiler temelli terimler; uzay yarışı, nükleer silahlanma yarışı gibi bilimsel temelli terimler kazandırılmıştır. Bu gelişmelerden bir ülkede yaşayan vatandaşların haberinin olması için ise basım ve yayın çok önemli bir araçtır. Basım ve yayın teknolojileri sayesinde bir ülkenin yurttaşları yaşanan gelişmeler ve olaylarla ilgili olumlu veya olumsuz etkilenebilmektedir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği de daha kurulur kurulmaz bu durumun farkına varmış ve basım-yayın teknolojilerini lehine kullanabilmek için çeşitli çalışmalarda bulunmuştur.

SOVYETLER BİRLİĞİ’NDE BASIM-YAYIN VE KÜTÜPHANELER

Basım ve yayın sayesinde bireyler veya topluluklar fikirlerini ve öngörülerini toplumun içerisinde yer alan her kesime hızlıca iletebilmektedir. Bu durum ise yeni kurulan Sovyetler Birliği devletinde, devletin ideolojik düşünceleriyle çatışan fikirlerin güçlü olarak yayılması hususunda endişe yaratmıştır. Bu nedenle Sovyetler Birliği devleti, resmi olarak kurulmasına kısa bir süre kala, “06.06.1922 tarihinde, basım ve yayını kontrol altına

¹ Miladi takvime göre 7 kasım 1917’de gerçekleşmiştir. Jülyen takvime göre ise bu tarih 25 ekimdir.

alabilmek için 'Glavlit' adı verilen bir birimi kurmuştur. Bu birim, öncelikle edebiyatlar ve yayımlar üzerinde kontrol hakkını elinde bulundurmak amacını taşımıştır. 'Glavlit', (Glavnoe upravlenie po delam literaturı i izdatel'stv) Edebiyat ve Yayıncılık İşleri Baş İdaresi, anlamına gelmektedir. Bu alanda kontrolü sağlayabilmek için partinin ideoloji ve propaganda şubesinden, polis teşkilatından, dışişleri bakanlığından, istihbarat biriminden de faydalanılmıştır. Ama en etkili kuruluş 'Glavlit' olmuştur" (Ağayev, 2006, s.142).

Sovyetler Birliği resmi olarak Aralık 1922'de kurulmuştur. İç savaşı henüz yeni atlatmış bir devletin, bütünlüğünü sağlamaya kısa bir süre kala, Haziran ayında böyle bir birimi kurması, basım ve yayının bir ülke için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Ancak öncesinde Sovyetler Birliği'nin iç savaşı kazanabilmek amacıyla da ne gibi tedbirler aldığını bilmek gerekmektedir. "Bu tedbirler arasında iktidarı ele geçirir geçirmez Kasım 1917 tarihinde çıkardıkları 'Basım Hakkında Kanun' bulunmaktadır" (Plamper, 2001, s.528). Bu kanunun amacı Bolşevik düşüncesi ile çatışan fikirleri önlemektir. "Sovyet rejimi iktidara gelir gelmez, o dönemki meşhur burjuva gazetelerini yasakladı ve iç savaş boyunca karmaşık bir dizi sansür organı yarattı. Bunların en önde gelenleri arasında 'Gozisdat' dediğimiz devlet yayınevindeki siyasi departman, devrimci askeri konsey altında çalışan askeri sansürcüler ve Sovyetler için çalışan yerel basın departmanları gelmekte idi. 1921 Ağustosunda özel yayınevlerinin açılmasıyla bunların bir sansür mekanizmasının içine yerleştirilmesi için 1922 baharında parti liderleri bütün sansür organlarını tek bir çatı altında birleştirmiştir" (Kassof, 2015, s.74). Kurumların sistematik temelleri incelendiğinde dağınık kurumsal yapıların düzensiz ve plansız olduğu görülmektedir. Bu nedenle böyle bir sansür mekanizmasının daha doğru kararlar alabilmesi ve işlerini belli bir plan ve düzen çerçevesinde uygulayabilmesi amacı, mekanizmanın tek çatı altında birleştirilme gerekçeleri arasındadır. "Edebiyat ve Yayıncılık İşleri Baş İdaresi 'Glavlit'in kurulduğu bu dönemde, resmi sansürden geçmeyi başaran eserler yayımlanabilir. Komünist Parti Merkez Komitesi çeşitli kararlarla yazarları ve yayıncıları ideolojisi yönünde denetler. İktidar politik müdahalesinde dönemin resmi edebi akımı olan sosyalist gerçekçiliğin yazardan beklediği toplumun eğitimcisi olma vazifesine sırtını dayar" (Emir, 2017, s.73). Bütün kurumların olduğu gibi, bu kurumun da bağlı olduğu üst birimler ve bu kuruma bağlı olan alt birimler bulunmakta idi. Bu teşkilat şemasını daha iyi anlayabilmek için öncelikle resmi olarak bağlı olduğu birimin Bakanlar Kurulu olduğunu ancak fiiliyatta ise parti komitesinin daha etkili olduğunu bilmek gerekmektedir. "Glavlit, Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu yanında bulunan 'Yayımlar Komitesi'ne bağlı bir birimdir. Yayınevlerin, yayınların faaliyete başlamalarına izin veriyor ve onların yönetimlerini onaylıyor, yayımların, eserlerinin içeriklerini parti ideolojisine, yönetimine ters gelmeyecek şekilde kontrol ediyor ve diğer bir deyimle eserler üzerinde Sovyet ideolojisinin bekçiliğini yapıyordu" (Ağayev, 2006, s.142). "Ancak bu kurum teşkilat olarak Bakanlar Kuruluna bağlı idi. 'Glavlit', raporlarını, mektuplarını ve şikayetlerini parti merkez komitesine iletmekte idi" (Lauk, 1999, s.22). 'Glavlit'in ilk müdürü olan Pavel Lebedev Polianskii bu kurum hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: "Glavlit'in görevi olağanüstü zordur. Bu sürekli keskin bir bıçak ucunda yürümeye benzer. Dengeyi korumaya çalışırken, bir taraftan diğer tarafa hafifçe sürüklenebilirsin. Ama genel olarak

sağlam temellere oturtulmuş, Sovyet parti inşasına engel olabilecek hiçbir şeye izin vermemiş, devletin kültürel çıkarlarını korumuştur” (Kassof, 2015, s.69). Bu açıdan bakıldığında yöneticiler düşünceleri gereği devletin kültürel yapısını, geleceğini ve gelişimini şekillendirebilmek için bu yöneme başvurmuştur. Dünya tarihi incelendiğinde de farklı devletlerin farklı zamanlarda ülkelerinin çıkarlarını koruyabilmek için çeşitli önlemler aldıkları bilinmektedir. Bu durum ise bize tarih bilimine nedensellik bakış açısıyla bakmamızın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. “Sansürün siyasi bir gerekçesi de vardı: Sosyalizm, insanlık tarihindeki en iyi toplumsal düzen olduğu için, sosyalist kampın sınırlarının içerisinde ve dışarısında sayısız düşmanı bulunmaktaydı. Bu düşmanlar yalnızca sosyalizme saldırmak ve sosyalizmi yok etmek için bir fırsat beklemekte ve bu sebepten ötürü Sovyet halkı tetikte olmalı ve resmi olarak onaylanmayan hiçbir şeye itimat etmemeliydi” (Lauk, 1999, s.22). Psikolojik açıdan incelendiğinde ise rejimi kuran kişiler, insanlara en faydalı olabilecek sistemin bu sistem olduğunu düşünmekteydi ve buna inanmaktaydı. İnanışları bu değere katı bir şekilde bağlanmış olmaları nedeniyle eleştirilere mesafeli yaklaşıyorlardı. Bu sansür mekanizmasının güçlü olarak doğması ve büyümesinin nedenlerinden biri de bu bakış açısıyla açıklanabilir. Sovyetler Birliği’nde bu sansür mekanizmasının ortaya çıkışında iki farklı yayınevi türünün etkili olduğu görülmektedir. “Özel yayınevleri ilk yıllarında ‘Glavlit’in en büyük kaygısıydı. ‘Glavlit’ teknikleri ve kurumsal zihniyeti büyük ölçüde özel yayıncıları düzenlemesiyle şekillendi. Bu kurumun devlet yayıncılık sektöründeki rolü ise özel yayıncılığa göre çok daha sınırlıydı. ‘Glavlit’in devlet kitap yayıncılığı sektöründeki asıl rolü, yetersiz veya güvenilmez editörler tarafından yapılan hataları korumak içindi” (Kassof, 2015, s.74-81). Başlangıçta yayınevleri üzerindeki denetim ilerleyen zamanlarda içerisine medyayı ve diğer kitle iletişim araçlarını da dahil etti. “Sovyet medyası, Komünist Parti ve onun aygıtları tarafından sıkı bir suretle denetlenmekte, tanzim ve kontrol edilmekteydi. Kamusal çalışma üzerindeki kontrol salt basın ve elektronik medyayı değil, bunlarla birlikte her türlü matbu evrakı, film yapımlarını, tiyatro ve sinema gösterilerini, sergileri, reklamları, vb. içermekteydi. Ayrıca, tüm bu kontrol sistemi Sovyetler Birliği’ndeki yaşamın her alanına nüfuz etti. Çeşitli düzeylerde resmi sansür, Sovyet Devleti’nin ve Komünist Parti’nin devamlılığı için zaruri bir faktör haline geldi” (Lauk, 1999, s.19).

Genel olarak Glavlit’in yapısı ve nasıl oluştuğuyla ilgili bilgiler verdikten sonra, bu kurumun neleri yasaklayıp neleri yasaklamadığıyla ilgili de ifadelerde bulunmak gerekmektedir. Türkiye’de bu konuyla ilgili araştırmaların çok az olması bu çalışmanın sınırlılıklarındandır. Bu nedenle, bu makalede bu konuyla ilgili araştırmalarda bulunan Lauk, Vladimirov, Kassof gibi araştırmacıların çalışmalarına başvurulmuştur. Herhangi bir gazete, dergi veya kitap yayına hazırlanmadan önce ‘Glavlit’in editörleri tarafından kontrol edilirdi. “Metin üzerinde çalışan editörü yönlendiren ise açık basında yayımlanmayacak Bilgi Dizini adlı kitaptı. Kapağında gizli yazan bu kalın kitap, merkezi gazete ve dergilerin baş editörlerinde vardı. Bu kitap diğer gizli belgelerle birlikte bir kasada muhafaza edilirdi. Editörler konuşmalarında bu kitabı neredeyse ‘talmud²’ olarak adlandırıyorlardı. Bu kitap şu bölümleri içermektedir: Genel Bilgiler; Askeri Bilgiler; Sanayi ve İnşaat; Tarım; Ulaştırma, Ekonomi ve Finans”

² Tevrat’ın yorumlanmasıyla oluşan gelenek ve görenekler. Hukuki, etik, felsefi, teolojik ve tarihi konular üzerindeki öğretilerdir.

(Vladimirov, 1972, s.38).

“Kitabın ilk bölümünden her durumda özel hükümet izni olmadan yayımlanmasının yasak olduğu bilgileri öğreniyoruz: Bunlar aşağıdaki maddelerdir:

SSCB topraklarında depremler, çığlar, toprak kaymaları ve diğer doğal afetler hakkında bilgiler;

1. Yangınlar, patlamalar, uçak, deniz ve mayın felaketleri, demiryolu kazaları hakkında bilgiler; (elbette sosyalist kampın sınırları dışındaki bu tür olaylar bildirilebilir);
2. Hükümet ve parti çalışanlarının kazançlarına ilişkin rakamlar;
3. Sovyet vatandaşlarının bütçesi ile mal fiyatları arasında herhangi bir karşılaştırma;
4. Fiyat artışları, hatta mevsimsel veya yerel artışlar hakkında bilgi;
5. Sosyalist kampın dışında herhangi bir yerde artan yaşam standartları hakkında raporlar;
6. SSCB'deki gıda kıtlığı raporları (belirli ürünlerin teslimatında yalnızca 'yerel darboğazlar' hakkında konuşmak mümkündür);
7. Merkezi İstatistik Bürosu raporlarından alınmayan, bir bütün olarak ülke hakkında her türlü ortalama istatistik;
8. Komite Başkanı dışındaki tüm KGB ajanlarının isimleri;
9. Sovyet şehirlerinin hava fotoğrafları ve ayrıca Sovyet topraklarındaki herhangi bir nüfuslu noktanın kesin coğrafi koordinatları;
10. ‘Glavlit’ organlarının anılması ve yabancı radyo yayınlarının engellenmesi” (Vladimirov, 1972, s.38-39).

“Basılı yayınlar, radyo ve televizyon programları yasaklanan veriler listesi'nin en son sayısı 1987'de yayımlandı ve 183 sayfadan oluşmaktaydı. Askeri ve devlet sırrı olarak kabul edilen bu belge, sadece resmi kullanım için sınırlı sayıda sorumlu kişi çevresine sunulan verileri içermektedir” (Lauk, 1999, s.23).

1972 yılında yazdığı makale ile bu konuyu araştıran Vladimirov'a göre, “o tarihte ‘Glavlit’ birimi en az 70,000 kişiyi istihdam etmekteydi. Bunların çoğunluğu yüksek öğrenime sahip kişilerdi ve çalışanların genç bireylerden oluşması ise dikkat çekiciydi” (Vladimirov, 1972, s.41). Sovyetler Birliğinde yayımcılık yapılırken nasıl bir kontrol sisteminin olduğu ve bu kontrol sisteminin yapısı ve işlevleriyle ilgili açıklamalara yer verildikten sonra, bu dönemde basılan kitap sayıları ve kütüphaneler hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Ancak bu makalenin esas konusu Sovyetler Birliği dönemindeki yasaklardır. Makalede sadece yasaklar konusunun ele alınması Sovyetler'in kültürel faaliyetlerle yeteri kadar ilgilenmediği sonucunu doğurabilir. Oysaki aksine Sovyetler Birliği kültürel faaliyetlere büyük önem vermiş ve kitap yayıncılığına da aynı hassasiyetle

yaklaşmıştır. Burada bahsedilen yasaklar; Sovyet ideolojisini korumak, ideolojiyi zor duruma sokabilecek veya ideolojiyle çelişebilecek haber ve eserlerden oluşmaktaydı. Gerek kitap basım hususunda gerekse kütüphanecilik alanında Sovyetler Birliği'nde büyük gelişmeler yaşanmıştır. 1967 yılında Sovyetler Birliği'ndeki kütüphaneler ile ilgili araştırma yapan Fonotov mevcut durumdaki kütüphane sayısından şu şekilde bahsetmiştir: “Bugün Sovyet Rusya'da, 127.000'i Halk Kütüphanesi, 51.000'i teknik ve özel kütüphane, 182.000'i okul kütüphanesi ve 5.000'i de çocuk kütüphanesi olmak üzere yaklaşık 370.000 kütüphane bulunmaktadır, İlmi kütüphaneler 43 üniversite ve 700'ün üzerindeki yüksek eğitim enstitülerini içine almaktadır” (Fonotov, 1967, s.189). İkinci Dünya Savaşı'nın üzerinden yirmi iki yıl geçmiştir ve bu savaşta Sovyetler'in birçok kütüphanesi ve milyonlarca kitabı harap olmuştur. Buna rağmen 1967 yılında kütüphane sayısının bu kadar yüksek olması şaşırtıcıdır. “1967 yılı itibarıyla Sovyetler'deki kitap sayısı 2.400.000.000'i geçiyor. Bir milyondan fazla kitabı olan kütüphane sayısı 100'e yakındır. Bu arada Devlet Kütüphanesi'nin koleksiyonu 24.000.000 cilt ihtiva etmektedir. Bu sayı Saltykov-Scedrin Devlet Halk Kütüphanesi'nde 15.000.000, Sovyet Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde 11.000.000'dur. Kitap stoklarındaki bu hızlı artış ülkenin neşriyat çalışmalarındaki başarısının bir sonucudur. Örneğin 1967'de 75.000 kitap olmak üzere 1.400.000.000 kopya basılmıştır. Gazete ve mecmuaların toplam miktarı ise 250.000.000'dur” (Fonotov, 1967, s.190). SSCB'de değişik milliyetlerden 500.000'in üzerinde kütüphanecinin çalışması ise yine bu ülkenin kütüphanelere ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir “(Nazmuddinov, 1991, s.193).

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KİTAP YASAKLARI

Sovyetler Birliği Dönemi yaklaşık 70 yıl sürmüştür. Bu 70 yıl içerisinde kitapların nasıl basıldığı ve nasıl kontrolden geçirildiği hakkında bilgilere çalışmanın önceki bölümünde yer verilmiştir. Sovyetler Birliği yıkılmaya çok kısa bir süre kalaya kadar basım yayında ‘Glavlit’ mekanizmasını etkin bir şekilde kullanmıştır. Makalenin bu bölümü yasaklı kitapların bazılarını içermektedir. Bu kitapların genel özellikleri ise konularının Rus iç savaşı, Sovyet çalışma kampları(gulag)'nın olmasıdır ve kitaplarda Sovyetler Birliği ideolojisi eleştirisi ve hicivlerinin bulunmasıdır. Sovyetler Birliği çalışma kamplarıyla ilgili ‘Aleksandr Soljenitsin’in 1962 yılında yazdığı *İvan Denisoviç'in Bir Günü* adlı eseri incelenebilir. “Romanın kahramanı İvan Denisoviç, Stalin dönemine denk gelen İkinci Dünya Savaşı'nda, Almanların elinden kaçtıktan sonra, casus olma şüphesiyle Sovyet komiserleri tarafından gözaltına alınır ve Sibiry'a'da bir kampa gönderilir. Dayanılması güç hava koşulları, açlık ve işkence altında on yıl geçirir. Sovyetler Birliğinde büyük yankı uyandıran bu roman, kısa sürede toplatılır ve uzun bir süre yasaklanır (İnanır, 2018, s.70). Rus iç savaşı hakkında ise Nobel ödüllü Rus yazar ‘İvan Bunin’in yazdığı günlüklerinden oluşan *Lanetli Günler (Cursed Days)* adlı çalışmasına bakılmalıdır. “Bu çalışma, ilk olarak Fransa'da 1925 yılında ‘Diriliş’(Vozrozhdenie) adında bir Rus göçmen gazetesinde yayımlanmıştır” (Rylkova, 2018, s.126). Çalışmanın içeriği Rusya'da yaşanan iç savaş dönemindeki gelişmeler ve sonrasında yaşananları anlayabilmek açısından önem vericidir. Sovyetler Birliği hicivleri nedeniyle

yasaklanan kitaplar arasında ise Mihail Bulgakov'un kaleme aldığı 'Köpek Kalbi' adlı öyküsü gösterilebilir. "Yazarın 'Köpek Kalbi' adlı uzun öyküsü 1925 yılında yazılmış olmasına rağmen, ancak 1985 yılında basılabılmıştır. Eserin konusu şöyledir: Basit bir sokak köpeğine uygulanan ameliyat ile bu köpekten bir insan yaratılmıştır. Ameliyatta köpeğe bir insan beyni nakledilmiş, Şarik isimli bu köpek operasyon sonrasında zamanla insan halini almış ve insani özellikler kazanmıştır. Fakat sonraları işler umulduğu gibi gitmez, çünkü bu köpek-insan tutarsız ve tehlikeli hareketlerde bulunur ve gün geçtikçe kontrolden çıkar. İnsana dönüştükten sonra Şarikov ismini alan bu köpek tahammül sınırlarını iyice zorladıktan sonra tekrar profesör tarafından yok edilir" (Kandemir, 2005, s.63-64). Yazarın bu çalışması Sovyet sosyal yaşamı hiciv örnekleri açısından önemli bir çalışmadır. "Eserde hücreleri nakledilen kişi de kanun tanımayan, cani ve hatta tam olarak proleter Sovyet düzenini benimsemiş birisidir. Bu bilgiler hicivsel yaklaşımı gösteren bölümlerdir. Ayrıca başkahramanların yanı sıra eserde yer alan apartman yöneticisi ve arkadaşlarının genel davranış biçimleri de bürokrasi ve yönergelerin etkin olduğu Sovyet sosyal yaşamının hicvedilmesine araç olurlar" (Kandemir, 2005, s.64).

Rus yazarlar haricinde bazı İngiliz yazarlar da Sovyetler Birliği'nin basım ve yayın engeline maruz kalmışlardır. Hicivsel ve distopik roman türünden yazdığı eserleri ile bilinen yazar George Orwell da sansüre uğramıştır. Orwell'in hiciv eseri 'Hayvan Çiftliği' ve distopik romanı '1984' Sovyetler Birliği'nde yasaklanmıştır. "Orwell bu ülkede sansüre çeşitli şekillerde uğramıştır: Eserleri Rusça'ya çevrilmemiş, asla yayımlanmamış ve nadiren yurt dışından getirilen İngilizce eserlere el konulmuştur. Aynı zamanda bir diğer İngiliz yazar Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı çalışması da Sovyet sansürüne uğramıştır" (Kulinich, 2011, s.74).

Rusya iç savaşı döneminde üretken Rus yazarlar çalışmalarına devam etmişlerdir. Bu yazarlardan birisi olan 'Yevgeniy Zamyatin' "1920 yılında yazmış olduğu *Biz* adlı romanı ile tüm dünyada ismini duyurmuştur. Anti-ütopya türünün ilk örneklerinden sayılan bu eserinde yazar, devrim sonrasında şekillenen yeni devlet ve yönetim biçiminin getireceği olumsuzlukları önceden görerek uyarı niteliğinde bir hiciv yazmıştır. Zamyatin'in yasaklı eser listesinin en başında olan *Biz*, Rusya'da ancak 1988 yılında gün yüzüne çıkar. 'Znamya' dergisi 1988 yılında herkesin bildiği ama ülke sınırları içerisinde görmediği bu eseri anayurdunda gün ışığına çıkartır" (Kandemir, 2009, s.137-139). Sovyetler Birliği'nde çeşitli zorluklarla karşılaşmış dünyaca ünlü yazarlar arasında bulunanlardan biri de Vasili Grossman'dır. "Grossman, *Yaşam ve Yazgı* adlı eserini 1960 yılında bitirdi ve 'Znamya' dergisine yolladı. Roman hem reddedildi hem de eserle ilgili her şeye el konuldu. Grossman hayatının son on yılını Sovyet rejiminin yoğun baskısı altında, eserlerinin hiçbirinin yayımlandığını göremeden tamamlayarak 1964 yılında Moskova'da umutsuzluk içinde öldü. Ancak Yaşam ve Yazgı ülke dışına rejim muhalifleri tarafından çıkarıldı ve ilk kez 1980 yılında İsviçre'de basıldı. Yüzbinlerce okuyucuyla buluştu. Eleştirmenlerce yirminci yüzyılın *Savaş ve Barış*'ı olarak kabul edilmiştir"(Yüksel, 2019, s.448). Sovyetler Birliği'nin bir diğer Nobel ödüllü yazarı Boris Pasternak da bu dönemde zorluklarla karşılaşmıştır. "En önemli

eseri olan *Doktor Jivago* yasaklanmış, insanlar ancak bu eseri kaçak nüshalarla okuyabilmiştir”³ (Siemens, 2014, s.114). *Doktor Jivago* 1917-1922 yılları arasındaki Rus iç savaşını konu edinmiştir. “Böyle bir eserin yasaklanması ve yazarının kazandığı nobel ödülünü kabul etmemesini Sovyet baskısı ile açıklamak mümkündür” (Uğurlu, 2020, s.3). Boris Pilnyak, Mihail Zoşçenko, Anna Ahmatova ve Yosif Brodski gibi yazarların eserlerinin bazıları da bu zamanda yasaklanmıştır. “Sovyetler Birliği döneminde Stalin’in baskıcı tutumlarının anlatıldığı roman olan *Arbat Çocukları*’nın yazarı Anatoli Ribakov da sansüre uğrayan yazarlar arasındaydı. “Anatoli Ribakov’un çok tartışılan siyasi romanı, 1934’te Moskova Enstitüsü’nde okuyan Sovyet hukuk öğrencilerinin yaşamını anlatıyor” (Hazard, 1989). Sovyetler Birliği Dönemi’nde yasaklanan bu kitapların günümüzde birçoğunun popüler kitaplar olduğu görülmektedir. Bu araştırmada gerek sansür konusyla gerekse Sovyetler Birliği Dönemi’ndeki kitap yasaklarıyla ilgili çalışmaların literatürde az bulunmasından dolayı detaylı bir liste yapmak güçtür. Basımı tamamen engellenen veya günümüze kadar ulaşmayan kitaplar hakkında bilgi aktarımı sağlayabilecek materyal sayısı ise yetersizdir. Ancak sansüre uğrayan popüler kitaplar incelendiğinde yasakların bu eserlerin gelişimini engellemediği görülmektedir. Bu durum ise psikolojide yasakların ilgi çekmesi veya tarihte neden sonuç ilişkisine dayalı nedensellik terimleri ile açıklanabilir.

SONUÇ

Bütün yeni kurulan ülkelerde olduğu gibi, Sovyetler Birliği’nde de oluşturulan yönetim biçiminin halk tarafından çabuk kabullenilip kabullenmeyeceği endişe oluşturmuştur. Bu endişeyi henüz Rus iç savaşı yeni başlamışken Kasım 1917 tarihinde çıkarılan basım hakkındaki kanun metni desteklemektedir. Sansürün insanlık tarihi boyunca var olduğu ve Antik Çağ uygarlıklarındaki örnekleri görüldüğünde; bu kavramın tamamen yok olması mümkün görünmemektedir. Ancak ülkelerin uyguladıkları sansürün niceliklerine bakılarak birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Sovyet sansür sistemi Glavlit’te çalışan personel sayıları incelendiğinde, bu dönemde sansürün yoğun bir biçimde uygulandığı görülmektedir. Sovyetler Birliği’nde farklı düşünen yazarların birçok kitabının yasaklandığı çalışmanın içeriğinden anlaşılmıştır. Ancak bu durum Sovyetler Birliği’nin kitaplara ve kütüphanelere önem vermediği anlamına gelmemektedir. Aksine Sovyetler Birliği kütüphanelere gereken önemi yeterince göstermiş, halkın okuma alışkanlığı kazanması hususunda çaba sarf etmiştir. Ancak kendi ideolojisine ters düşen yapıtları ise hızlı bir şekilde engelleme yoluna gitmeyi ihmal etmemiştir.

Sovyetler Birliği döneminde yasaklanan kitaplar incelendiğinde ise bu kitapların birçoğunun günümüzde popüler kitaplar oldukları görülmektedir. Bu durum ise yasakların ilgi çekmesini ve ters etki uyandırmasını (Streisand etkisi) bizlere göstermektedir. Sovyetler Birliği döneminde sansür konusu ile ilgili Türkiye’de yapılan araştırmaların çok kısıtlı olması, bu konuda kaynak erişimi hususunda güçlük oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, konuyla ilgili yapılacak diğer araştırmalara katkı sağlayabilme hususunda önem teşkil etmektedir.

---

³ Sovyetler Birliği dönemindeki kaçak yayıncılığa ‘Samizdat’ adı verilmekte idi.

KAYNAKÇA

- Ağayev, E. (2006). *Sovyet ideolojisi çerçevesinde türk cumhuriyetlerinin tarih yazımı ve tarih eğitimi: Azerbaycan örneği*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akgün, S. ve Abbasov, A. (2020). Ekim 1917 bolşevik ihtilalini hazırlayan süreç ve rus olmayan azınlıkların durumu. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-17.
- Armaoğlu, F. (2019). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- Aygan, T. (2017). Troyalı Kadınlar ve Lysistrata'da Savaşın Kadınları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 847-859.
- Çelik, A. ve Tonta, Y. (1996). *Düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri*. Bilgi edinme özgürlüğü içinde 1-13. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Çelik, Y. (2005). *Toplumsal ve tarihsel boyutlarıyla ingiliz tiyatrosunda sansür*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Emir, B. C. (2017). *20. yüzyıl Rus Edebiyatında politik müdahale*. Giresun Üniversitesi 1. Uluslararası Dil Sanat ve İktidar Sempozyumu, Giresun Üniversitesi Yayınları, 73.
- Fonotov, G. (1967). Son Elli Yılda Sovyet Rusya Kütüphaneleri. *Unesco Bulletin for Libraries*, 21(5), 185-195.
- Gökgöz, T. (2021). *Modern Arap Edebiyatında sansür olgusuna genel bir bakış*. 2. Uluslararası Eğitim ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Kongresi, Bitlis: Rimar Academy Publishing House.
- Güneş, F. Ş. (2021). Platon sanata neden sansür uyguladı?. *Dört Öge*, 20, 71-87.
- Hazard, J. (1989). Book review. *Slavic Review*, 48(3), 484-485.
- İnanır, E. (2018). Rus Edebiyatında Bir Topos Olarak Sibirya. *International Journal of Social Sciences*, 2(2), 64-73.
- Jansen, S. C. ve Martin, B. (2015). The Streisand effect and censorship backfire. *International Journal of Communication*, 9, 656-671.
- Kandemir, H. (2005). *Mihail zoşçenko'nun öykülerinde hiciv*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara

Üniversitesi, Ankara.

- Kandemir, H. (2009). Gelecekte Notlar Yevgeniy Zamyatin ve Biz, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 137-144.
- Kassof, B. (2015). Glavlit, ideological censorship, and russian-language book publishing 1922-1938. *The Russian Review*, 74(1), 69-96. doi:10.1111/russ.10757
- Keseroğlu, H. (1996). *Hoşgörü, düşünce özgürlüğü ve kütüphaneler*. Bilgi edinme özgürlüğü içinde 14-21. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Kulinich, M. (2011). *George orwell as un-person: the history of censorship in soviet russia*. Censorship across borders: the reception of english literature in twentieth-century europe içinde 74-83. Cambridge Scholars Publishing.
- Lauk, E. (1999). Practice of Soviet Censorship in The Press: The Case Of Estonia. *Nordicom Review*, 20(2), 19-32.
- Nazmuddinov, I. (1991). Çok milletli sscb toplumu için kütüphane hizmeti. *Türk Kütüphaneciliği*, 5(4), 192-196.
- Plamper, J. (2001). Abolishing ambiguity: soviet censorship practises in the 1930s. *The Russian Review*, 60, 526-544. <https://doi.org/10.1111/0036-0341.00189>
- Rylkova, G. (2018). *From cursed days to sunstroke: the authenticity of ivan bunin's recollections of the bolshevich revolution in the 1920s*. The myriad legacies of 1917: a year of war and revolution içinde 125-149, Palgrave Macmillan Cam.
- Siemens, E. (2014). High-rise zhivago. *Imaginations*, 5(1), 113-121.
- Taş, S. (2018). Sansürün çeviride işleyişi ve patronaj. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 60, 213-233.
- TDK, (2022). 01 Kasım 2022 tarihinde <http://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Topgül, S. (2018). *Otoriter yöneticilik mi narsist liderlik mi*. Uluslararası Sosyal ve Hukuk Çalışmaları Kongresi, Samsun: Legal Yayıncılık.
- Uçarol, R. (2014). *Siyasi tarih 1789-2014*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uğurlu, Y. S. (2020). 1960'lı yıllarda Türkiye'de kaleme alınan gezi yazısı kitaplarından hareketle sovyetler birliğinde Türk Edebiyatına bakış. *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar*

Dergisi, 1(1), 1-9.

Vladimirov, L. (1972). Glavlit: how the soviet censors work. *Index on Censorship*, 1(3-4), 31-43.

<https://doi.org/10.1177/030642207200103-404>

Yüksel, H. (2019). Bir romancı ve savaş gazetecisi olarak vasili grossman. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(20), 446-453.